'Voorbij de Kaders, verwondering over onze leer~kracht en bewondering voor onze leer~kracht.'

De presentatie van dit nieuwe boek van uitgeverij AGIEL vond plaats tijdens de werkconferentie 'Kunst en creativiteit in leren' op 15 mei 2007 in de faculteit Educatie te Utrecht. Regisseur Agnieta den Hartog interviewde voorafgaand aan het uitreiken van het eerste exemplaar de auteur Alexandra van der Hilst over haar boek. De schrijfster heeft haar wortels in de wereld van de dans en het theater, was artistiek leider van een eigen gezelschap en studeerde daarnaast sociale wetenschappen. Zij was kunstcoördinator van de OCW pilot 'Wanitascholen' waar kunst, authentiek leren en community-building de drie pijlers waren van een nieuwe onderwijs benadering. Tijdens het interview was veel interactie met het publiek. Zo ontstond een mengelmoes van een workshop en een vraaggesprek met regelmatig hilarische momenten.

Het interview is opgenomen op video en vervolgens samengevat en bewerkt tot een leesstuk. Met dank aan Bram van der Sanden.

Waarom heb je een boek over kunst in het onderwijs geschreven?

'Om duidelijk te maken dat kunst een waardevolle plaats in het onderwijs in kan nemen. Kunst is geen luxeartikel en heeft een op zichzelf staande waarde. Als je met kunst bezig bent leer je op verschillende manieren naar dingen kijken. De laatste jaren is de belangstelling voor kunst in onderwijs wel enigszins gestegen. Toch blijft het in de regel bij losse projecten die erbij gedaan worden naast het gewone schoolprogramma. En helaas is het geen uitzondering dat als er bezuinigd moet worden, kunst als eerste van het programma verdwijnt. Leerkrachten hebben vaak geen beelden over wat ze zich voor moeten stellen bij kunst in leren. In het boek probeer ik beelden te schetsen zodat het onderwerp en de mogelijkheden inzichtelijker worden. Het geeft een uitgebreid beeld over diversiteit in leerstijlen, leerstrategieën en meervoudige intelligentie, gekoppeld aan de kunsten. Je kunt kunst op verschillende manieren gebruiken: als vervoermiddel in leren, zoals bijvoorbeeld dansend de tafels leren, creatief schrijven, of bijvoorbeeld aan de hand van een schilderij ontdekkingen doen over het leven en de tijd waarin het gemaakt is. Je kunt het ook gebruiken als verwerking van datgene wat je in de les behandelt door bijvoorbeeld samen of individueel een schilderij of een choreografie over het onderwerp te maken. Dan is kunst een middel waarlangs je lesstof verwerkt of verinnerlijkt en uitdrukking geeft aan wat je geleerd hebt. Kunstuitingen hebben een op zichzelf staande waarde.'

Wat bedoel je met de op zichzelf staande waarde van kunst?

'De schoonheid en zeggingskracht van de kunsten. Bijvoorbeeld als venster, oriëntatie of kritiek op de wereld om ons heen. Kunst beleef of ervaar je met je zintuigen, maar alleen een prikkeling van de zintuigen is geen kunst. Kunst moet raken, het gaat dus verder dan een zintuiglijke prikkeling. Kunst hoef je niet altijd mooi te vinden, of mooi te zijn. Een kunstenaar kan met zijn kunstwerk commentaar leveren op dingen die gebeuren in de samenleving en dan kan kunst ook als lelijk of zelfs schokkend ervaren worden. Kunst kan mensen wakker schudden, aan het denken zetten. Vanuit mijn eigen kunstenaarschap heeft kunst altijd met zingevingvragen te maken. Hoe mensen waarnemen en interpreteren en wat die interpretatie teweeg brengt. In Nederland is het wel een beetje zo dat mensen niet zo bewust zijn van de waarde van kunst. Soms lijkt het alsof de kunsten zichzelf telkens opnieuw

moeten bewijzen, het bestaanrecht als het ware moeten blijven bevechten. Dat je kunst prima in kunt zetten in het onderwijs wil echter niet zeggen dat kunst pas dan zinnig is.'

Wat is dan de maatschappelijke relevantie van kunst?

'Maatschappelijke relevantie??!! Doe je ogen even dicht en stel je voor dat er geen beelden zijn, geen muziek, geen dans bestaat en je dus ook nooit danst, geen film, geen opera, geen toneel, geen songs, geen videoclips, helemaal geen tv, geen gedichten, geen literatuur, geen cabaret, geen theater, geen schilderijen, denk even aan de prachtige kerken en moskeeën, geen architectuur dus ook geen indrukwekkende gebouwen, ... geen designobjecten, geen kunstzinnige meubels, geen sieraden, geen concerten, geen opera, geen eigenzinnige mode, geen musea, geen cultureel erfgoed...moet ik nog even doorgaan? Kunst is het leven. Kennis over het leven wordt doorgegeven mede door de kunsten.'

Vind je dat de kunsten niet serieus genomen worden?

'Ik denk dat er niet zoveel bewustzijn is over de waarde ervan. Wat kunst doet, waar het toe bijdraagt zijn zaken die niet zo tastbaar zijn. Misschien dat mensen het daarom ook een beetje zonde vinden om er geld aan uit te geven, want wat levert het op? Naar een concert, museum of voorstelling gaan draagt bij aan je vorming als mens. Leren reflecteren op wat je ziet of hoort draagt bij aan het leren zien van verbanden tussen verschillende dingen. Kunst ervaren, er zelf mee bezig zijn draagt bij aan het bewust worden van het eigen kunnen en het sociaal bewust worden. Veel mensen realiseren zich niet dat kunstenaar zijn een volwaardig beroep is. Een kunstenaar voert op professionele wijze zijn vak uit en doet dat met hart en ziel. Dat moet ook wel, anders hou je het in de kunsten niet vol. Je moet wel geroepen zijn om het vak dat je gekozen hebt uit te kunnen voeren, dat geldt zeker voor professionele dansers. Dat is te vergelijken met topsport. Qua geld verdienen zit kunst wel vaak onderaan de ladder. Het is de passie voor het vak dat maakt dat kunstenaars toch telkens doorgaan.'

Benader je in je boek kunst vanuit de wetenschap of als kunstenaar?

'Het is niet of - of, maar en - en. Inzichten uit beide werelden met elkaar verbinden is wat me vooral gedreven heeft. Vanuit de praktijkervaring, zowel in het danstheater als in het werk op scholen als trainer en begeleider van teams. In het boek schets ik theoretische kaders, ga vervolgens naar de praktijk van de school en het kind om daarna voorbij de kaders te kijken en denken. Leren heeft te maken met begrip, geheugen en bezieling. Nieuwsgierigheid, eigen onderzoek en verwondering vormen de basis van waaruit we leren. Het zijn precies die elementen die een kunstenaar drijft in het scheppen van zijn werk. Theater, dans, beeldende kunst, muziek, kennen zoveel oeroude inzichten die nu bewezen worden in de wetenschap. Veel onderzoek is inmiddels gedaan over hoe mensen leren, de werking van de hersenen, werken vanuit je hart, meervoudige intelligentie en allerlei didactische en pedagogische aspecten. Door kunstvormen in onderwijs te betrekken verbreed je de toegangspoort tot het schoolse leren. Het gaat om de verbinding tussen kunst en wetenschap en hoe je deze kunt toepassen in school. Ik vind het een enorme aanwinst als kunstenaars kinderen mee kunnen nemen in het creatieproces. In het creatieproces komen zoveel aspecten aan de orde die niet alleen artistieke en creatieve, maar ook academische en sociale ontwikkelingen stimuleren. Dat geldt ook voor leerkrachten, zodra zij hun werk weer gaan ervaren als hun eigen creatieproces gebeurt er iets anders op school. Dat probeer ik in het boek te benadrukken, dat je telkens teruggaat naar de oorspronkelijke liefde voor je vak. Jezelf blijft verwonderen en kinderen inspireert. Voor kinderen betekent leerkracht ontginnen, je wereld vergroten en ontdekken waar je goed in bent en wie je bent en leren dat wat je doet ertoe doet. In het boek worden inzichten uit kunst, wetenschap en onderwijs behandeld en aangevuld met talloze foto's, mindmaps, activiteiten en praktijkverhalen van bevlogen leerkrachten, kunstenaars en kinderen zelf.'

Er worden enkele oefeningen gedaan om het publiek ook aan den lijve te laten ondervinden wat bedoeld wordt met de woorden. Vervolgens wordt het publiek gevraagd om hun ervaring te delen. Het is een vrolijke boel. Agnieta den Hartog weet de aandacht daarna weer naar een volgende vraag te leiden.

Kun je een voorbeeld geven waar kunst en leren op elkaar aansluiten of misschien zelfs geïntegreerd worden?

'Als ik met kinderen en leerkrachten op een school werk waar Nederlands voor de kinderen de tweede taal is, wil ik ze meegeven dat dans en drama prima manieren zijn om tevens spelenderwijs de taal eigen te maken. Kinderen worden telkens aangezet alles wat zij beleven en doen in woorden uit te drukken.

Soms gebeurt er iets onverwachts ontroerends. Ik deed een keer een bewegingsworkshop met kinderen van groep drie van een 'witte school' in een museum. Door het Stedelijk Museum in Den Bosch was ik gevraagd om vanuit dans met bezoekers de eigentijdse beeldententoonstelling van Johan Tahon te bezichtigen. Ik had de kunstenaar bezocht in zijn atelier en had behoorlijk wat achtergrondinformatie over hoe hij te werk ging. Zodoende kon ik de kinderen in die workshop daar uitgebreid over vertellen en dat maakt dat zo'n tentoonstelling voor hen gaat leven. Je prikkelt de nieuwsgierigheid. We bewogen ons heel langzaam voor de objecten langs en daarna er omheen en hadden het erover dat we allemaal naar hetzelfde keken, maar dat we het toch telkens iets anders zagen omdat we vanuit een ander punt naar het object keken. Kinderen komen dan vaak met hele mooie spontane opmerkingen en ideeën over wat ze zien. Ze kijken heel bewust en ondertussen hebben we het over de kunstenaar en vragen ons af hoe hij zou hebben gekeken naar zijn werk. Eén van de kinderen, was mij van tevoren verteld, bleek heel veel problemen met woorden begrijpen te hebben. In de zin van waarom je iets op een bepaalde manier uitdrukt en niet op een andere manier. Je kunt je voorstellen hoe lastig de taalontwikkeling dan voor zo'n kindje verloopt. Opeens was dat jongetje verschrikkelijk blij omdat hij plotseling begreep wanneer je *voor* het kunstwerk stond en wanneer *erachter*. Dat er niets met het kunstwerk gebeurde maar dat hij *zelf* in beweging was en daardoor zelf ergens voor of achter stond. We gingen in een rij dansen om te zien, voelen en werkelijk ervaren waar je zelf stond, wie er voor je stond en wie achter. Hij was zo blij dat hij nu inzag en begreep wat voor en achter betekenen, dat wanneer hij vóór iemand stond diegene juist áchter hem stond. Daarna gingen we tegenover elkaar staan en bewogen we naar elkaar en van elkaar af, wat weer een andere beleving van vooruit en achteruit geeft. Voor dat jongetje gaat er dan zomaar onverwachts een stukje van een andere wereld open waardoor hij meer grip krijgt op de wereld om hem heen. Dit soort ervaringen zijn mooi en inspirerend, ze zetten mij telkens aan door te gaan in het zoeken naar verbindingen tussen hoe iemand leert en kijkt en in de wereld staat en te blijven werken vanuit verwondering.'

Leraren, kunstdocenten en kunstenaars, maak je daarin een onderscheid?

'Leerkrachten kunnen kinderen in aanraking brengen met de kunsten. Ze kunnen de kunsten ook gebruiken als vervoermiddel in het leren en om meervoudige vormen van leren aan te bieden. Leerkrachten hebben te maken met kerndoelen en leerlijnen. Kunstdocenten zijn de vakspecialisten en geven meer de technische achtergrond over hoe je iets kunt maken en hoe je iets volgens een bepaalde methode of stijl kunt doen. Kunstenaars werken vanuit hun eigen creatiedrang. In de kunsten is meer ruimte voor spontaniteit, inspelen op het onverwachte. Wanneer een school kunst in huis

haalt moeten betrokkenen leren samen te werken en elkaars taal leren spreken. Dat kan alleen wanneer ze tijd en ruimte hebben of misschien beter gezegd de moeite nemen om bij elkaar te gaan kijken en ervaringen uit te wisselen. Als kunstenaars en kunstdocenten in het onderwijs actief zijn moeten ze wel het één en ander afweten van leerprocessen en van kinderen en van de ontwikkelingen die in onderwijsland gaande zijn. Bijscholing op dat gebied is daarom wel belangrijk. Maar voor alledrie geldt dat je vanuit vertrouwen werkt, dat is de basis. Ik vergelijk het met het maken van een choreografie. Dat je elke keer als je met de groep bezig bent opnieuw dat bruisende, misschien wel magische moment probeert te creëren. Waarin alles klopt en je ineens heel helder voor ogen hebt hoe het in elkaar zit.'

Je komt uit de dans, hebt je eigen dansgroep gehad en er gebeurt altijd iets extra's wanneer je vertelt waarom dans zo belangrijk is.

Heb je even? Over dans gaan we niet praten, dansen gaan we doen. We gaan nu echt in de beentjes. Dansen is niet alleen leuk, maar ook zinnig. Ik wil dingen met jullie doen en ondertussen vertellen wat er in de hersenen gebeurt en wat er in je lichaam gebeurt. Jullie laten ervaren wat er in de sfeer verandert tussen mensen onderling. Docenten staan er nauwelijks bij stil, maar juist door die geïntegreerde activiteit is dans op zoveel manieren te gebruiken in onderwijs. Eigenlijk vind ik ook dat je elke dag met je groep even moet dansen!

Er ontstaat een heleboel actie en het publiek doet enthousiast mee. Alexandra vertelt wat beweging in je hersenen teweeg brengt. Ondertussen schuift percussionist Winston Scholsberg aan en wordt één en ander op de djembee begeleid. Vervolgens ontstaat een verhaal over de invloed van muziek en geluid op leren en op het ontwikkelen van ruimtelijk inzicht. Het publiek is in een staat van aandachtig luisteren en ondertussen spontaan meedoen. Variaties op een beweging worden aangedragen door mensen uit de zaal. Alle bewegingen worden al doende achter elkaar gezet en in een mum van tijd staat de hele zaal te dansen. De integratie tussen cognitieve, fysieke en emotionele aspecten van dans wordt daarna nog eens benadrukt en de mogelijke toepassing in onderwijs. Agnieta den Hartog neemt het gesprek weer over met een volgende vraag.

Waar ligt je eigen voorkeur, in onderwijs, de kunsten of toch in de wetenschap?

` Bij geen van de drie en ik ben natuurlijk geen wetenschapper. Nou, mijn hart ligt echt bij de dans, maar professioneel dansen kun je nu eenmaal niet je hele leven fysiek volhouden.Toen ik mijn eigen gezelschap had en volledig in de danstheaterwereld opging was dat een geweldige tijd. Evenals het maken van specifieke kindervoorstellingen. Associatief danstheater maken zodat de kijkers zelf konden voortborduren op wat zij zagen. Met het dansteJAter gezelschap gaven we zo´n 100 voorstellingen per jaar en reisden langs scholen en theaters. Meestal gaven we ook workshops naar aanleiding van onze voorstelling. Het was een waanzinnig drukke tijd. In die tijd - 25 jaar geleden - was jeugddans nieuw. Datzelfde geldt nu voor 'kunst in leren'. Kennelijk is het mijn weg om met nieuwe dingen bezig te zijn. Op de één of andere manier gaat het zo, het geeft me ook energie. Nou ja nieuw, alles is eigenlijk al uitgevonden, misschien kan ik beter zeggen dat ik het intrigerend vind om dingen samen te brengen, te combineren, met elkaar te verweven, oud en nieuw te combineren.

Dus je bent graag bezig met iets nieuws, maar kunsteducatie bestaat toch al lang?

'Kijk, *Kunst in leren* vind ik iets anders dan kunsteducatie. Het is veelomvattender. Kunst *in* leren gaat voor mij over de schoonheid en het belang van de kunsten en kunstvakken op zich en *ook* over kunst als vervoermiddel in leren *en* over het gebruiken van de kunstvakken in dienst van schoolse lesstof *en* over de innerlijke dimensie van leren en de spirituele dimensie van kunst. Het gaat dan echt om een verankering in onderwijs en leren. Dat is een andere manier van tegen onderwijs aankijken en eigenlijk ook een andere benadering van de kunsten. Meer vanuit meervoudigheid. Ik denk dat de dansacademie of kunstopleidingen in het algemeen zich veel meer kunnen verdiepen in de mogelijkheden van hun vak en ook in pedagogische aspecten als ze echt iets in onderwijs willen betekenen.'

Het blijft dus en-en-en. Vind je het lastig om keuzes te maken of heb je echt geen voorkeur?

'Ik heb moeite wanneer mensen me in een hokje proberen te duwen. Als trainer met een kunstenaars achtergrond was ik zo'n tien jaar geleden een vreemde eend in het onderwijs. Onderwijsland staat niet zo open voor mensen van buitenaf. Leerkrachten staan soms wat wantrouwend tegenover kunstenaars die de school binnen komen. Evengoed mag gezegd worden dat als je met onderwijs bezig gaat houden menig kunstenaar en kunstinstelling je dan ineens als educator gaan zien en niet meer serieus nemen als kunstenaar. Ik vind dat zo raar. Alsof je niet allebei kunt zijn. Alsof je artistieke product dan ineens minder wordt. Die discussie woedt ook stevig in de centra voor kunsteducatie. De veelgehoorde stelling dat kunstenaars hun vak naar beneden halen als ze voor onderwijs gaan werken deel ik niet. Die discussie moet wel gevoerd worden in kunstenland. Ook om boven tafel te krijgen waar het idee vandaan komt dat het kunstvak aan kwaliteit inboet zodra je met kinderen op scholen werkt. En om dat idee vervolgens weer om te vormen. Een mens bestaat uit zoveel facetten. Dat is nu juist waarom ik dat boek heb geschreven, dat kinderen aangesproken worden op hun hele menszijn. Volwassenen dus ook. In mijn werk gaat het erom mensen aan te spreken op al die verschillende laagjes en dan is soms de kunst en soms kennis uit de wetenschap de insteek.'

Vandaag komt je boek uit, ga je hierna iets heel anders doen of... ?

'Het boek voelt wel als een afsluiting van een periode. Eerst ruim 15 jaar puur in de dans gewerkt en nu ook bijna 10 jaar als trainer en procesbegeleider in onderwijs en bedrijfsleven. Dat laatste gebeurt vanuit AB3. Daarbij heb ik het geluk regelmatig in het buitenland te werken. Dat maakt dat mijn eigen wereld altijd in beweging blijft. Door over de grens te kijken zie je ook weer waar je zelf staat en wat je nog allemaal kunt ontwikkelen. Ik denk wel dat mijn werkveld een beetje gaat verschuiven. Misschien een train de trainers programma ontwikkelen. Weer een eigen studio lijkt me fantastisch. Misschien is het ook wel te combineren in die studio. Het uitbrengen van dit boek was zo'n gigantisch proces. Eerst maar eens laten bezinken en dan borrelt er vanzelf weer een nieuwe impuls op.'

Wat zijn je drijfveren?

'Diversiteit als bron van inspiratie en verbinding, dat is de rode draad in mijn werk.Eigen onderzoek, bezig zijn met beeld en beweging, schrijven ook. Het zal altijd een mengelmoes zijn van verschillende dingen. Misschien komt het wel omdat ikzelf ook voortkom uit ouders van twee culturen. Mijn moeder komt uit Indonesië, mijn vader is een Hollander. Eenheid in verscheidenheid is wel een thema wat me heel erg bezighoudt, eigenheid in verbondenheid ook. En de rol van de natuur in het leven. In het boek zit ook een cd rom met natuurfoto's. In mijn werk op scholen merkte ik dat veel kinderen in de grote steden nooit buiten hun eigen wijk komen. Hoe kun je begrijpen hoe dingen met elkaar samenhangen en waarom het belangrijk is dat we goed voor onze aarde zorgen als je geen idee hebt hoe mooi de natuur is? Vandaar die foto's.'

Over verschillende culturen gesproken, welke rol kan kunst spelen in onze multiculturele samenleving?

'Kunst draagt een status en cultuur doorbrekende waarde in zich. We zien dat onze maatschappij steeds meer verdeeld raakt en dat we toch een beetje in een soort klasse maatschappij beginnen te leven. Vragen over allochtoon of autochtoon zijn geven aan wat speelt in onze maatschappij. De cultuur en statusdoorbrekende waarden van kunst lenen zich uitstekend met kinderen, en trouwens ook met leerkrachten en ouders, in gesprek te gaan over hoe zij tegen dingen aankijken en bieden mogelijkheden onderwerpen telkens van verschillende kanten te benaderen. Samen kunst maken of naar kunst kijken en in dialoog gaan dragen bij aan het besef dat mensen ergens bijhoren, onderdeel zijn van de maatschappij. Door kunst in school een plek te geven komt iedereen ermee in aanraking. Dat is belangrijk, want kunst is van ons allemaal en kinderen vergroten hun wereld wanneer ze met kunst in aanraking komen.'

Oké, onze tijd is bijna op. Vond je het spannend zo'n interview?

'Ja natuurlijk, je moet toch wel je hoofd erbij houden en ik wil natuurlijk van alles vertellen en tussendoor met het publiek doen. Gelukkig ben jij er dan weer om me terug te brengen bij de vraag en een verbinding te leggen naar andere onderwerpen. Zo'n dag als vandaag is sowieso spannend en tegelijkertijd is het ook heel feestelijk. Ik ben heel erg blij en ook trots dat AGIEL mijn boek uitgeeft en dat we rondom de boekpresentatie een hele werkconferentie over 'Kunst en creativiteit in leren' hebben kunnen neerzetten.'

Nog een laatste opmerking die je wilt maken?

'JA: Kunst in leren? Ik zie het als een goede investering in ons menselijk kapitaal, in de breedste zin des woords!'

Tot slot wordt een prachtig - bijna professioneel te noemen - filmpje vertoond. Het is van een jongen met een moslim achtergrond uit groep acht van basisschool De Blijvliet uit Rotterdam. Hij maakte vanuit dans een kort abstract bewegingstheaterstuk voor twee meisjes en twee jongens. Hij is geraakt door de geschiedenis uit de tweede wereldoorlog van de familie Frank. Het stuk gaat over Anne Frank en het achterhuis en het moment dat ze ontdekt worden en ruw opgepakt worden in hun huis door de Duitsers. Het stuk speelt zich af op de zolder van de oude school. De jongen laat andere klasgenoten ritmische geluiden maken door op de balken van de zolder te slaan met houten voorwerpen en heen en weer te lopen op de zoldertrap. De spelers/dansers van het stuk voeren op het strakke ritme hun expressieve abstracte dans uit. Van deze korte indrukwekkende choreografie heeft hij een opname gemaakt. Het filmpje eindigt met een close up van het dagboek en de laatste half beschreven pagina en zoomt daarna uit naar een verlaten zolder. Een mooi resultaat ook van danskunstenares Miranda Popken. Zij werkt sinds twee jaar een dag in de week op de school en begeleidt kinderen in het maken van hun eigen creaties.

'Voorbij de Kaders' | *isbn 978-90-8150-271-9* | *www.ab3.nu*